

Котлова Л.О. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ КОНФЛІКТНОЇ ПОВЕДІНКИ УЧНІВ ПРОФЕСІЙНИХ ЛІЦЕЇВ / Л.О. Котлова, С.А.Котловий // Driven to discover // International scientific-practical congress of pedagogues, psychologists and medics. Geneva (Switzerland), 2015. - С. 76 – 81.

Педагогічні науки 8. Педагогічна психологія

76

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ КОНФЛІКТНОЇ ПОВЕДІНКИ УЧНІВ ПРОФЕСІЙНИХ ЛІЦЕЇВ

Котлова Л.О.

кандидат психологічних наук, доцент, кафедри соціальної та практичної психології, Житомирського державного університету імені Івана Франка, м.Житомир, Україна.

Котловий С.А.

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної педагогіки та педагогічної майстерності, Житомирського державного університету імені Івана Франка, м.Житомир, Україна.

Практично будь-яке сучасне суспільство тією чи іншою мірою продукує всі типи жертв соціалізації. Дітей, підлітків і юнаків сьогодні можна розглядати як жертви несприятливих умов соціалізації. Це, насамперед, діти з фізичними, психічними, соціальними дефектами і відхиленнями. До того ж, такими можуть стати діти-сироти та інваліди, власний чи сімейний статус яких визначає їх нерівність вже на початку життєвого шляху або дефіцит реальних можливостей для всебічного розвитку.

Що стосується причини виникнення конфліктів, то тут науковці по-різному підходять до їх класифікації. Зокрема А. Капська розглядає соціально-економічні, соціально-педагогічні, соціально-культурні, психологічні причини девіантної поведінки [1]. Ми у своїй роботі схильні до іншої класифікації, зокрема виділення таких чотирьох загальних груп причин як: об'єктивні, управлінські, психологічні й особистісні. Перші дві групи причин носять в

основному об'єктивний характер, третя і четверта – суб'єктивний.

До числа об'єктивних причин конфліктів можна віднести головним чином ті обставини соціальної взаємодії людей, що призвели до зіткнення їхніх інтересів, думок, установок тощо. Об'єктивні причини ведуть до створення передконфліктної обставини – об'єктивного компонента передконфліктної ситуації.

Суб'єктивні причини конфліктів в основному пов'язані з тими індивідуально-психологічними особливостями опонентів, які призводять до того, що вони вибирають саме конфліктний, а не який-небудь інший спосіб вирішення об'єктивного протиріччя, що створилося. Людина не йде на компромісне рішення проблеми, не поступається, не уникає конфлікту, не намагається разом з опонентом взаємовигідно вирішити виникле протиріччя, а вибирає стратегію протидії. Практично в будь-якій передконфліктній ситуації в індивіда є можливість вибору конфліктного або одного

77

з неконфліктних способів її вирішення. Причини, у силу дії яких особа вибирає конфлікт, у контексті сказаного вище, носять здебільшого суб'єктивний характер.

При короткому розгляді характеру зв'язків між об'єктивними і суб'єктивними причинами конфліктів можна відзначити наступне. По-перше, жорсткий поділ об'єктивних і суб'єктивних причин конфліктів, а тим більше їхнє протиставлення, очевидно, неправомірне. Будь-яка об'єктивна причина відіграє свою роль у виникненні конкретної конфліктної ситуації, у тому числі через дію суб'єктивних факторів. Таким чином, в основі здавалося б чисто суб'єктивної причини конфлікту може в результаті лежати об'єктивний фактор [1].

По-друге, мабуть, немає жодного конфлікту, який тією чи іншою мірою не був би зумовлений, крім суб'єктивних, і об'єктивними причинами. У будь-якому міжособистісному конфлікті завжди ту або іншу роль відіграє

суб'єктивний фактор. Якщо людина суб'єктивно не прийме рішення про початок конфліктної протидії, конфлікту не буде. Тому практично у будь-якому конфлікті існує комплекс об'єктивно-суб'єктивних причин.

Організаційно-управлінські причини виникнення конфліктів пов'язані із створенням та функціонуванням установи, де вони навчаються, з формуванням колективів та груп. Їх поділяють на наступні види: структурно-організаційні; функціонально-організаційні; особистісно-функціональні; ситуативно-управлінські.

Існують різні точки зору щодо ролі соціально-психологічних причин у виникненні конфліктів. Одна з них полягає в тому, що „ ... конфлікт обумовлений в першу чергу об'єктивними соціально-економічними детермінантами. Разом з тим очевидна, з одного боку, присутність вторинних соціально-психологічних аспектів, сторін у будь-якому конфлікті, а з іншого боку – наявність особистого класу конфліктів, породжуваних соціально-психологічними факторами” [3].

До числа соціально-психологічних відносяться ті причини конфліктів, що зумовлені безпосередньою взаємодією людей, фактором їхнього включення в соціальні групи. До цього типу конфліктів належать: втрата і викривлення інформації в процесі міжособистісної і міжгрупової комунікації; розбалансована рольова взаємодія людей; вибір різних способів оцінки результатів діяльності; різний підхід до оцінки одних і тих самих складних подій; внутрішньогруповий фаворитизм; змагання та конкуренція; обмежена здатність до децентрації; психологічна несумісність та ін.

Що стосується особистісних причин конфліктів, то вони пов'язані, перш за все, з індивідуально-психологічними особливостями їх учасників. Вони обумовлені специфікою процесів, які відбуваються в психіці людини в процесі її взаємодії з іншими людьми та оточуючим середовищем. Основними особистісними причинами конфлікту виступають: суб'єктивна оцінка поведінки партнера як непристойної; недостатня соціально-психологічна компетентність; низька стійкість до конфліктів; слабкий розвиток емпатії;

неадекватний рівень домагань; холеричний тип темпераменту; акцентуації характеру та ін.

78

Чіткі межі між чотирма групами соціальних причин конфліктів поки не визначені. Не існує конкретного розмежування між соціально-психологічними й організаційно-управлінськими причинами, з одного боку, а також між соціально-психологічними причинами й особистісними – з іншого.

До найголовніших причин виникнення і подолання конфліктних форм поведінки сучасні українські вчені Л. Коберник, Н. Максимова, В. Оржеховська, О. Пилипенко [2; 3] відносять систему ціннісних орієнтацій особистості. Ціннісні орієнтації, як підкреслюють вище вказані педагоги і психологи, є одним із найважливіших елементів структури особистості, оскільки в них сконцентовано виражені суб'єктивні ставлення особистості до об'єктивних рівнів її буття, які зумовлюють спрямованість її соціальної поведінки. Вони істотно впливають на стиль мислення і життя індивіда, перебіг емоційних та мотиваційних процесів, а також формування інтересів особистості. Виховання людини в цілому можна розглядати як керування становленням або зміною її ціннісних орієнтацій.

Такі науковці, як М. Окаринський, М. Фіцула правомірно стверджують, що суперечність між цінностями, які проголошуються у навчальному закладі та реальними вчинками значущих дорослих, є досить частою ситуацією. Одні учні порівняно легко засвоюють ці “правила гри” – привчаються лицемірити, пристосовуватися, цинічно ставитися до інших людей та до будь-яких ідеалів і моральних норм. Інші – тяжко переживають, намагаються зрозуміти протиріччя, що розкриваються перед ними і часто, не зумівши подолати це нелегке завдання, відмовляються взагалі від оволодіння соціальними нормами, протиставляють себе суспільству. Однак у їхній підсвідомості назавжди залишається неприємне почуття, яке переходить у комплекс неповноцінності. Цей комплекс людина або компенсує в асоціальній поведінці (злочинність,

правопорушення), або “приглушує” за допомогою вживання психоактивних речовин. Аналогічну реакцію викликає і нерівність людей у суспільстві – матеріальна, соціальна, політична [3; 5].

Дослідження, присвячені поведінці в ранній юності, показали, що виділення конкретних причин виникнення конфліктів між самими вихованцями, а також між ними і дорослими є неможливим, оскільки вони зумовлюються низкою факторів, кожен з яких, зокрема, може бути визначальним. Ґрунтовний аналіз вітчизняної і зарубіжної наукової літератури з проблеми профілактики конфліктів у ранньому юнацькому віці показав різноманіття точок зору та підходів до даного явища. Якщо узагальнити причини, що перелічені авторами, вийде список, який, однак, не буде вичерпаним.

Для зручності ми узагальнили і класифікували всі причини за декількома показниками, отримавши таким чином сукупність факторів, що знаходяться у взаємодії один з одним.

Провідною причиною виникнення конфліктів серед учнів професійно-технічних навчальних закладів, які відносяться до раннього юнацького віку, є психофізіологічні особливості цього віку: почуття дорослості спричиняє прагнення позбутися опіки

79

батьків, педагогів, прагнення підкоритись вимогам референтної групи. Цей вік позначається термінами “важкий”, “критичний”, “конфліктний”, якому притаманний протест і ризик, експериментування з психоактивними речовинами тощо.

Перш за все, причини виникнення конфліктних форм поведінки в учнів професійних ліцеїв умовно можна поділити на об’єктивні і суб’єктивні. Всередині об’єктивних причин виділяють макропричини та мікропричини. Суб’єктивні поділяються на індивідуально-біологічні, індивідуально-психологічні й особистісно-психологічні.

У вивченні об’єктивних соціальних факторів виникнення конфліктів

серед учнів для нас вагомим виявилось дослідження О. Савчука [5], який вивчав таке явище, як деформація у юнаків і дівчат стратегії пошуку соціальної підтримки. Для таких учнів характерний дуже низький рівень використання цієї стратегії і низьке сприймання цієї підтримки. При досить високому рівні потреби у соціальній підтримці з боку сім'ї, близьких учні, які не мають такої підтримки, відстоюють власні інтереси шляхом фізичної сили, прояву цинізму і жорстокості. Спроби мікросередовища уникнути конфліктів зазвичай полягають у заходах репресивно-адміністративного залякування (покарання, догани) або у залякуванні негативними наслідками асоціальної поведінки.

Таким чином, сучасні наукові дослідження доводять, що виникнення конфліктів в учнів професіно-технічних закладів освіти відбувається внаслідок недостатнього розвитку у них особистісних і середовищних ресурсів, використання неефективних стратегій подолання стресу.

Серед макропричин передусім виділяють соціальні проблеми. Серед концептуальних моделей, які лежать в основі пояснення соціальних причин конфліктної поведінки, найбільш ваговою є модель А. Самерофа (A. Sameroff) [8]. Інноваційним в цій моделі є те, що дитина і середовище розглядалися не окремо одне від одного, а як взаємозалежні компоненти єдиної системи.

Вихідними у моделі Дж. Патерсона (G.Patterson) [7] є уявлення про те, що в процесі розвитку дітей існують періоди “неузгодженої” активності. Коли дорослі прагнуть повсякчасно дисциплінувати і контролювати їх, створюється контекст, в якому вихованець навчається примусової поведінки. У відповідь у дитини розвивається опірна поведінка, яка виражається в різних формах протесту до заходів з боку батьків. Внаслідок цього у неї знижується самооцінка, формуються негативні утворення, що призводять до асоціальної поведінки, у тому числі конфліктної.

Модель поведінки ризику Р. Джессора (R. Jessor) [6] базується на психосоціальних концепціях проблемної поведінки і, аналогічно моделі А. Самерофа [8], розглядає фактори ризику появи психосоціальних розладів з точки зору двох домінантів – соціального середовища і поведінки. Практичним

здобутком цієї моделі є те, що вона демонструє позитивну для виховання “поведінку конфлікту” (встановлення стосунків з однолітками, ствердження власної дорослості і незалежності від батьків, набуття більш високого статусу. Автор вводить термін “конфліктна поведінка або поведінка ризику” і доводить, що така поведінка може виконувати функції психосоціального

80

вікового розвитку підлітків та юнацтва, слугувати їх психосоціальної адаптації та набуттю соціального досвіду.

Серед об’єктивних макропричин виділяється економічне (соціальне) неблагополуччя. Конкретизуємо його. Учні професійного ліцею є вихідцями із соціально неблагополучних сімей, для яких характерні соціальна ізоляваність, незадовільні житлові умови, батьки яких мають мало престижний рід занять або є безробітними, більше схильні до ризику бути постійними учасниками правопорушень і часто вступають у конфлікти. Економічно (соціально) неблагополучні умови можуть бути визначені соціальним працівником, соціальним педагогом як один із можливих факторів ризику. Завдання соціальних відділів – сприяти соціальній адаптації неблагонадійних сімей шляхом реалізації можливих правових або економічних заходів (виділення матеріальної допомоги, надання гуртожитків, сприяння у влаштуванні батьків і працездатних дітей на роботу, направлення дітей в санаторії, дитячі табори, соціальні готелі тощо).

З іншого боку, такий же високий шанс вступити в конфлікт, проявити конфліктну поведінку мають і учні із зовнішньо благополучних, заможних сімей: занепокоєність батьків своїм соціальним станом, напруга, тривожність, конфлікти, які часто виникають у відношеннях між бізнесменами та їх дружинами і дітьми, створюють несприятливу атмосферу в сім’ї, що не може не вплинути на психологічне благополуччя юнака або дівчини. На жаль, багато заможних людей (особливо батьки) через ті чи інші причини не завжди визнають наявність несприятливого клімату в сім’ї і тому своєчасно не звертаються до психолога. З боку центрів соціально-психологічної допомоги

контроль практично неможливий, оскільки без запиту спеціалісти не можуть втручатися в сімейну ситуацію і протистояти виникненню конфліктів. У такому випадку важливим є співробітництво центрів соціально-психологічної допомоги із навчальними закладами, ліцеями, коледжами та іншими, у тому числі і недержавними, освітніми закладами, в яких спеціалісти (педагоги, психологи) мають більше можливостей спілкування з дітьми та їх сім'ями, а значить, більше можливостей профілактичної роботи.

Наступною причиною є несприятливе оточення і суспільна невлаштованість. Райони, які відрізняються високим рівнем злочинності, з мешканцями, що часто змінюються, не сприяють виникненню почуття єднання і спільності серед людей, що населяють їх, як характерно для більшості сприятливих районів з меншою густотою населення і низьким рівнем злочинності. Несприятливе сусідство та суспільна невлаштованість сприяють прояву агресивності, що призводить до постійних конфліктів серед місцевої молоді.

Найчастіше соціальними причинами конфліктної поведінки в підлітковому та ранньому юнацькому віці є: зайвий, не задіяний продуктивною діяльністю вільний час; відсутність контролю за заняттями дітей; конфліктна атмосфера в родині; стимулювання до деструктивної поведінки з боку компанії, тобто найближчої “контактної

зони” спілкування, що виступає референтною групою, де вважають модним чи престижним бути “сміливим, незалежним, героєм”; бажання досягти морального задоволення від перебування в колі “своїх”; можливість продемонструвати свою фізичну силу, зверхність над іншими; негативний вплив засобів масової інформації (окремих передач, фільмів, публікацій); погіршення соціально-економічної ситуації в країні, яка призводить до зростання безробіття батьків або їх надмірної зайнятості, що заважає їм приділяти увагу дітям; ігнорування інформації щодо шкідливих наслідків, до яких призводить агресивність і жорстокість.

Безумовно, що поява таких негативних факторів, як екологічне, токсикогенне забруднення навколишнього середовища, різне соціальне розшарування сімей, неврівноваженість психоемоційного фону, в якому виховуються учні, соціалізація неповнолітніх в умовах розповсюдження і впливу кримінальної субкультури посилює ризик виникнення конфліктів.

Отже, з'ясування об'єктивно-суб'єктивного характеру причин конфліктів є досить корисним надалі при визначенні способів їхнього попередження, виробленні оптимальної стратегії соціально-педагогічної діяльності педагогічних працівників професійно-технічних закладів освіти, профілактики конфліктів в освітньому середовищі ПТНЗ.

Список літератури:

1. Гришина Н. В. К вопросу о предрасположенности к конфликтному поведению. Психические состояния / Н. В. Гришина. – М. : Прогресс, 1981. – 161с.

2. Коберник О. М. Психолого-педагогічне проектування виховного процесу в сільській загальноосвітній школі : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07 / Коберник Олександр Миколайович. – К., 2000. – 466 с.

3. Марков Б. В. Демократия и Интернет [Электронный ресурс] / Б. В. Марков // Технологии современного общества – Интернет и современное общество : всерос. конф. (20–24 нояб. 2000 г., Санкт-Петербург). – СПб., 2000. – Режим доступа: http://ims2000.nw.ru/thes_set.html.

4. Окушко Т. К. Сучасний соціум як провокуючий чинник девіантної поведінки підлітків / Т. К. Окушко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб.наук. праць. – К.: Ін-т проблем виховання, 2008. – Вип.12. – С.173 – 182.

5. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посібник / М. М. Фіцула. – К. : Академвидав, 2006. – 352 с. – (Серія “Альма-матер”).

6. Patterson G. E. Performance models for antisocial boys // American Psychologist. – Vol. 41. – 1986. – P. 432-444.

7. Sameroff A. J. Development systems: Contexts and evolution // W. Kessen

(Eds.) History, Teories and Methods. – 1983. – V.1. – P. 23-67.

8. Tite T. How teachers define and respond to child abuse: The distinction between theoretical and reportable cases. Child Abuse and Neglect. –New York, 2001. – V.1. – P. 23-67.